

Orosz Ágnes

A német transzferrendszer mint a gazdasági visszaesés okozója

A monetáris integráció elmélete alapján azt mondhatjuk, hogy az integráció egyik leglényegesebb előnye az a gazdasági növekedést generáló hatás, amelyet tagjai számára eredményez. Németország esetében viszont azt tapasztaljuk, hogy a növekedés nemhogy nem fokozódott, hanem inkább lelassult, és a keleti területek felzárkózása is megtorpant. Ez rávilágít arra a tényre, hogy a német valutaövezet nem működik megfelelően, és az eltelt időben sem javult a teljesítménye. Az „optimális valutaövezet”-elmélet fejlődésének megfelelően a kritériumokat endogénnek tekinthetjük. Ennek azt kellene jelentenie, hogy a valutaunió létrehozását követően a monetáris integráció egyre inkább optimálissá válik. Németország esetében a növekedési adatokat áttekintve arra következtethetünk, hogy a német valutaunió az eltelt időben sem vált optimálissá. Így felvetődhet az a kérdés, hogy Németország esetében melyek azok a speciális körülmények, amelyek az endogenitási feltétel ellenére megakadályozzák a valutaövezet optimalitásának javulását. Ennek megválaszolására a dolgozat megvizsgálja a politikai és monetáris integráció egymáshoz való viszonyát, különös tekintettel a fiskális politika kérdéseire. A tanulmány alapján az elmélet és a német példa közötti ellentmondás, illetve az endogenitási feltétel nem teljesülése magával a német transzferrendszerrel és a „transzferfüggőség” kialakulásával magyarázható.

Journal of Economic Literature (JEL) kód: E42, E62, E63, F01, F31, F36

Kulcsszavak: optimális valutaövezet elmélete, monetáris integráció, politikai integráció, német regionális különbségek, endogenitási feltétel, a német transzferrendszer, transzferfüggőség, új német transzferprobléma

A kutatás középpontjában a monetáris integráció vizsgálata áll, különös tekintettel a német újraegyesülésre. Ennek a majd két évtizeddel ezelőtti eseménynek a vizsgálata mind a mai napig aktuális: egyrészt sok tekintetben ide gyökereznek a német gazdaság jelenlegi problémái, másrészt nem szolgál rá magyarázatul az elmélet, vagy más eredményre vezet, mint a többi monetáris integráció esetében.

A kutatás abból indul ki, hogy a monetáris integrációnak gazdasági növekedést generáló hatása van, amely azonban Németország esetében nem következett be, hiszen az egyesülést követően a német gazdaság teljesítménye rendkívüli módon visszaesett. A német újraegyesülés egyik dimenziója a valutaövezet létrehozása, így a kutatás arra a

Orosz Ágnes a Debreceni Egyetem Közgazdaságtudományi Doktori Iskola „Versenyképesség, globalizáció és regionalitás” doktori programjának hallgatója. E-mail címe: agnes.orosz@econ.unideb.hu. Köszönet illeti Csaba László professzort témavezetői instrukcióiért, Györfly Dórát és Mustó Istvánt szakmai útmutatásaiért, illetve Láng Esztert, aki a szakmaiságon túl a megfelelő nyelviségre is súlyt fektetett.

kérdésre keresi a választ, hogyan lehetséges az, hogy Németország nem alkotott optimális valutaövezetet, és az optimalitása az idő elteltével sem javult, azaz Németország esetében nem teljesült a valutaövezetek endogenitása.

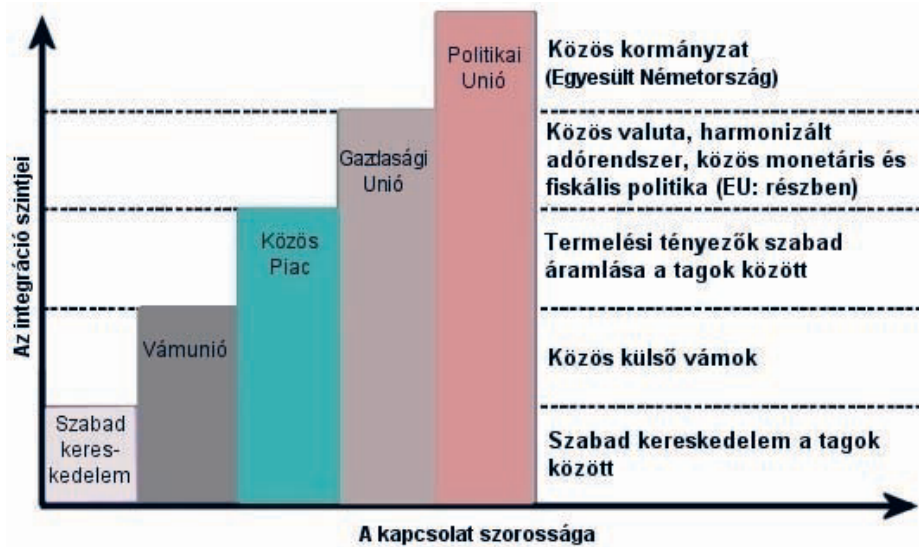
Azt a megállapítást tehetjük, hogy az endogenitási feltétel teljesülése nem automatikus, a kereskedelem intenzívebbé válására lett volna szükség, ami viszont nem következett be az egyesülést követő időben. Az elemzés következtetése, hogy az endogenitási feltétel teljesülésének akadálya a transzferrendszer maga, illetve a transzferek kimagasló mennyisége és a „transzferfüggőség” kialakulása.

A regionális integráció

A regionális integráció azt jelenti, hogy különböző országok, régiók valamilyen típusú együttműködésre lépnek annak érdekében, hogy elősegítsék a kereskedelem intenzívebbé válását, ezáltal előmozdítsák a gazdasági növekedést és fejlődést (Kehoe 2006:1). A regionális integráció öt lényegi szintjét különítjük el: szabadkereskedelmi övezet, vámunió, közös piac, gazdasági unió és a legextrémebb formája, a politikai unió. A különféle szinteket azok gazdaságra gyakorolt hatásával együtt jól szemlélteti az 1. ábra.

1. ábra

A regionális integráció szintjei

Forrás: Rodrigue, J-P (2009): Levels of Economic Integration.

Elérhető: <http://people.hofstra.edu/geotrans/eng/ch5en/conc5en/economicintegration.html>

Ezeket a szinteket nem pusztán eltérő állapotoknak tekinthetjük, hanem magának a folyamat egyes állomásainak. Így azt a megállapítást tehetjük, hogy az integráció a regionális gazdasági társulásoktól – mint a szabadkereskedelmi övezet vagy a vámunió

– a politikai unióhoz vezet el. A politikai egyesülés a végső cél, az integráció és az együttműködés beteljesülése.

A német újraegyesülés az integráció folyamatának azért különleges példája, mert a teljes integráció nem egy folyamatos történelmi fejlődés eredményeként jött létre – ugyanis ez a folyamat 1949-ben, a két német állam megalakulásával megszakadt –, hanem a két német állam szerződéskötésével. Másik sajátossága, hogy nem járt a két fél nemzeti identitásának feladásával, hanem éppen így valósították meg a nemzet egységét. A német valutaunió létrehozása több volt, mint egy monetáris integráció, hiszen a közös valutával egyszerre szociális és gazdasági unió is alakult (Busch 2005). Éppen ezért a német újraegyesülés valutauniót érintő dimenzióját önmagában rendkívül nehéz vizsgálni, de ez volt az első és legfontosabb lépés, hiszen ez fektette le az alapjait, és tette lehetővé egy politikai és szociális unió létrehozását. Így pusztán a német monetáris unió létrehozása alapjaiban befolyásolja a német gazdaság további alakulását. A két német állam 1990. október 3-i szerződéskötése a két állam egyesítéséről még nem hozta meg a teljes integráció megvalósulását (Winkler 2005), hiszen azt egyszerre több szinten kellett megvalósítani. Az intézményrendszer harmonizációja, a közös valuta és az egységes monetáris politika bevezetése, az elmaradott régiók felzárkóztatása is az egységesítés egyes lépéseinek tekinthetők. A folyamat első két lépése viszonylag könnyen és rövid idő alatt lezajlott (Siebert 1990), de az utolsó szakasz folyamata mind a mai napig tart. Az integrációs elméletek azt mondják, hogy ez a folyamat pozitívan járul hozzá a növekedéshez, mivel ez indokolja létrehozásának alapvető célját. Azt várhatnánk, hogy Németország 1990 után, amikor az integráció legmagasabb fokát valósították meg, javuló teljesítményt mutat majd, ezzel szemben viszont a gazdasági eredmények azt mutatják, hogy semmiképpen sem tekinthető sikeresnek ez a folyamat.

A monetáris integráció

Az integrációs folyamat előrehaladása során kiemelt fontosságú annak a pénzügyi rendszert érintő dimenziója. Németország esetében a monetáris integráció teremtette meg az egyesülés megfelelő feltételeit, ez volt az újraegyesülés legelső lépése, és a terület vizsgálatának további relevanciáját adja, hogy nő a monetáris integrációk világgazdasági jelentősége.

A 19. és 20. század fordulóján jelentősen kevesebb nemzeti valuta létezett, hiszen a világméretű pénz szerepét az aranystandard rendszer töltötte be. Azután a történelmi változások hatására, például a Szovjetunió és Jugoszlávia felbomlásával, megsaporodott a nemzeti valuták száma (Kolodko 2009). Manapság sokkal több nemzeti valuta van, mint két évtizeddel korábban, viszont azt is fontos hangsúlyozni, hogy az utóbbi időben egyre több monetáris uniót hoztak létre, és a továbbiakban is várhatóan ez a tendencia érvényesül majd. Erős kapcsolat van a nemzeti identitás és nemzeti valuta között, a nemzeti öntudat egyik legjelentősebb megnyilvánulásának a saját pénzt tekinthetjük (Rose 1996). A német újraegyesülés azért különleges példája a monetáris unióknak, hiszen itt a többi példával ellentétben¹ nem a nemzeti szuverenitás feladását jelentette. Németország esetében nemzeti monetáris unió jött létre, ami azt jelenti, hogy ebben az esetben éppen ezáltal valósulhatott meg egy egységes nemzet (Bordo – Jonung 1999). A többi esetben azért

¹ Bordo – Jonung (1999) többek között vizsgálják az Egyesült Államok monetáris egyesülését, illetve Olaszország és Németország 19. századi valutaunióinak létrehozását és még számos egyéb történelmi példát is.

mindenképpen csorbult a nemzeti szuverenitás, de mégis azt tapasztaljuk, hogy jelentős fordulat következett be a 20. század utolsó évtizedeiben.

Manapság egyre több ország adja fel ezt a fajta szuverenitását, és lesz tagja egy monetáris integrációnak. A valutaövezetek egyik speciális esetének tekinthetjük a hivatalos dollarizációt. Az utóbbi években elszenvedett valuta- és bankválságok következtében több ország látta jobbnak, ha saját valutáját az amerikai dollárral helyettesíti inkább (*Calvo – Reinhart 2001*). Ilyen ország Panama, El Salvador, Ecuador és a Karib-térség számos többi kis országa. További példaként említhetők a csendes-óceáni térség kisebb országai, amelyek vagy az ausztrál, vagy az új-zélandi dollárt használják saját fizetőeszközként. Az utóbbi időkben egyre több multilaterális valutaunió is megjelenik, főleg az afrikai térségben (*Rose 1996*). A legnagyobb és legjelentősebb monetáris integráció az Európai Monetáris és Gazdasági Unió, amely 1999-ben jött létre, és a közös pénz bevezetése 2001-ben valósult meg (*Eichengreen – Frieden 1994*).

A további vizsgálathoz szükséges annak a megismerése, hogy mi vezérli az országokat, hogy monetáris uniót alkossanak. Ennek megválaszolására *Bordo és Jonung* (1999) három okot határozott meg. A legfontosabb indíték, hogy a monetáris unió mindig a politikai integráció folyamatának egyik elemeként jön létre. A második gazdasági természetű ok a monetáris integrációból származó előnyök kihasználására vezeti vissza a valutaunió létét. A harmadik nem gazdasági jelentőségű motiváció a közös történelem, a közös nyelv, kultúra és vallás.

A *Bordo és Jonung* (1999) által vizsgált történeti példák esetében a legfőbb motíváló tényező a gazdasági előnyök kihasználása. Ennek egyik formája, hogy a korábbi saját valuta egy új közös valutával történő helyettesítésének következtében javul a gazdasági hatékonyság (*De Grauwe 1997*). A tranzakciós költségek csökkenéséből származnak direkt előnyök, például a pénzváltás költségének megspórolása, és indirekt hasznok, amelyek az árak összehasonlíthatóságából származnak. A valutaunió létrehozásával kiszámítható lesz a jövőbeli árfolyam, ezáltal csökken a bizonytalanság, ami hozzájárul a jólét növekedéséhez, a jövőbeli árak jobb ismerete miatt megalapozottabb döntéseket hoznak a piaci szereplők. Fontos előnynek tekinthetjük, hogy a monetáris unióba való belépéssel alacsonyabb inflációs környezet teremthető meg, mivel a bázisvalutával rendelkező ország hitelessége az egész valutaunióra kiterjedhet (*Alesina – Barro 2001*). A neoklasszikus növekedési elmélet alapján még azt mondhatjuk, hogy a bizonytalanság csökkenése következtében fokozódik a gazdasági növekedés a kereskedelem élénkülésének hatására (*De Grauwe 1997*). A továbbiakban a hasznok közül erre a tényezőre koncentrálunk.

A monetáris integrációnak ugyanakkor vannak költségei is. Ezek közül a független monetáris politika elvesztése a leggyakrabban említett, mivel ezáltal a monetáris unió tagjai az esetlegesen felmerülő aszimmetrikus sokkokkal szemben kénytelenek együttesen fellépni. Ez a költség annál nagyobb, minél nagyobb a valutaunióon belül az aszimmetrikus sokkok bekövetkeztének valószínűsége (*Alesina – Barro 2001*). A második költsége a magasabb inflációban nyilvánulhat meg. A hitelesség átvételéből eredő árstabilitás nem feltétlenül következik be, a relatív árak megváltozása magas inflációt hozhat magával. A balti államok jó példái, hogy rögzített árfolyamok mellett az egy főre eső GDP-ben bekövetkező gyors konvergencia hogyan okozza a gazdaság túlfűtöttségét, ezáltal magas adósságállományt és magas inflációt (*Darvas – Szapáry 2008*). A monetáris unió létrehozásának harmadik költsége a seigniorage-bevétel elvesztése, azonban az államok közötti kompenzáció során ez a költség nem feltétlenül jelentős (*Alesina – Barro 2001*).

Az országok, amikor a valutaövezeti tagságról döntenek, minden esetben mérlegelik annak költségeit és hasznait, és egyértelműen csakis abban az esetben döntenek a tagság mellett, ha az több előnnyel jár, mint veszteséggel. Ebben a tekintetben teljesen kivételes példának tekinthető Németország, ahol pontosan fordított módon, elsőként a közös valutával kívánták a nemzeti egységet megteremteni. A német újraegyesülés során a valutaunió a politikai integráció első lépése volt. Németország esetében azt mondhatjuk, hogy a *Bordo* és *Jonung* (1999) által meghatározott motivációk közül mind a három rendkívül erős volt. A monetáris integrációk sikerességének a vizsgálata szinte kivétel nélkül az optimális valutaövezet (OCA) elméletén alapulnak. Ez az elmélet határozza meg azokat a feltételeket, amelyek következtében a monetáris unióba történő belépés kedvező az országoknak, tehát az előnye egyértelműen meghaladják annak költségeit. Ezen elmélet kritériumainak alkalmazásával meghatározható, hogy az egyes országoknak érdemes-e a valutaunióhoz csatlakozniuk (*De Grauwe 2006*).

Az optimális valutaövezetek elmélete

Az „optimális valutaövezet”-elmélet kialakulása a 60-as évekre tehető, amikor a megfelelő árfolyam-rezsim megválasztása központi kérdés volt. Robert Mundell nem a rögzített vagy a lebegő árfolyam mellett kívánt kiállni, hanem azt hangsúlyozta, hogy egyiket sem lehet abszolút értelemben megítélni, a gazdaság konkrét feltételei szabják meg a választást (*Lőrincné 1999*).

Mundell (1961) alapján, amennyiben a valutaövezetet valamilyen külső sokk éri, a két régió közötti szabad és intenzív tényezőáramlás következtében a jegybank közbeavatkozása nélkül is végbemehet az igazodás, mivel a kereslet csökkenésekor a munkaerő-áramlás hatására a bérek megváltoznak, ami a kereslet igazodásához vezet. Összességében az elmélete alapján az mondható el, hogy amennyiben a termelési tényezők kellően mobilak a potenciális tagok között, érdemes valutauniót formálniuk.

Ronald McKinnon (1963) a gazdasági nyitottság fogalmát építette be az elméletbe, amelyet a külkereskedelemben kerülő és az abból kimaradó áruk arányaként határozott meg. Minél inkább integrálódott egy gazdaság a világgazdaságba, annál kisebb az árfolyam rögzítésének a költsége. Kis nyitott gazdaságok számára a leghasznosabb egy valutaövezethez való csatlakozás, a lebegő árfolyam viszonylag zárt gazdaságok számára lehet előnyös (*Horvath 2003*).

Peter Kenen (1969) szerint is szükséges a tényezőmobilitás, annak érdekében, hogy a gazdaság képes legyen az aszimmetrikus sokkokra reagálni, de az ő álláspontja alapján az az elsődleges, hogy a sokkok bekövetkeztének valószínűsége legyen minimális. Egy jól diverzifikált gazdaság nem szenved el jelentős változást az exporttermékei iránt megnyilvánuló keresletben. Ennek az alapja, hogy ha egy ágazat áruira csökken a kereslet, ennek következtében más szektorok áruira megnő, így nem alakulhat ki keresleti sokk (*Horvath 2003*).

A fentebb említett három kritérium a gazdaság helyzetétől függ, míg a negyedik kritérium a gazdaságpolitikai eszközök alkalmazásának hatékonyságát vizsgálta. A Mundell—Fleming-elmélet szerint, ha tökéletes tőkeáramlást tételezünk föl, az árfolyamrendszertől függően a monetáris és fiskális politika hatékonysága más lesz (*Lőrincné 1999*). A negyedik, politika-irányultságú kritérium magában foglalja a valutaövezet tagjai között az inflációs ráta, az ár- és berrugalmasság fokának és a reálárfolyam változékonyságának

hasonlóságát. Az inflációs ráta különbözősége esetén nehéz lenne rögzíteni az árfolyamokat, a rugalmas árak és bérek automatikus stabilizátorként működnek aszimmetrikus sokkok bekövetkeztekor. *Roland Vaubel*² azt hangsúlyozta, hogy a reálárfolyam hasonlósága olyan kritérium, amely átfogóbban jellemzi az optimális valutaövezetet, mint az olyan hagyományos mutatók, mint a munkaerő-mobilitás, a diverzifikált termelési szerkezet vagy akár a külkereskedelmi nyitottság (*Horvath 2003*). Ha a reálárfolyamok eltérnek, nagy a nyomás az árfolyamok megváltoztatására (a túlértékelt valuta leértékelésére, az alulértékelt valuta felértékelésére). Az egyensúlyi állapot kialakulását azonban sok esetben gátolják a külkereskedelmi viták miatti kormányzati beavatkozások (*Catão 2007*).

Az utolsó, ötödik kritérium a politikai elkötelezettség a monetáris döntések elfogadására. Minden tag földadja független monetáris politikáját, a valutaövezetben a pénzkínálatot és a kamatlábat egy központi hatóság határozza meg (*Horvath 2003*).

A tőkepiaci integráció révén csökken az árfolyam-kiigazítás iránti igény. A tőkeáramlás csökkenti a kedvezőtlen zavarok hatását, a többlettel rendelkező területek kölcsönöznek a deficités régiók számára. Magas fokú tőkepiaci integráció esetén már a kismértékű kamatváltozás kiegyenlítő tőkeáramlást indukál a partnerországok között. Így csökkennek a hosszú távú kamatlábak közötti különbségek, megkönnyítve ezzel a külső egyensúlytalanságok finanszírozását, mindemellett elősegítve az erőforrások hatékony elosztását (*Kucerova 2003*).

A valutaövezet létrehozásával a közös monetáris politika veszít gazdaságot stabilizáló funkciójából. A fiskális integráció segíti a sokkokhoz való alkalmazkodást, ami egyben a tagok közötti szolidaritás megtestesülése. Ha az egyik tagrégió az őt ért sokk miatt transzferekben részesül, könnyebben átvészeli a sokkot, és ez segít az alkalmazkodásban. Az együttműködésnek és a kölcsönös segítségnyújtásnak több formája is elképzelhető (*Békés 1998*), ezek a következők lehetnek: közös pénzpolitika alkalmazása, explicit fiskális transzferek, hitel-visszafizetési kötelezettségek, kamattámogatások, illetve fizetési garancia vállalása. A fiskális transzferek a nempiaci kiigazítás eszközei a viszonylag gazdagabb régióktól a relatíve szegényebb régiók felé, illetve az aszimmetrikus sokkok által pozitívan érintett részekről a negatívan érintett területek felé csoportosítják át a jövedelmet. A működésükhöz nagyfokú politikai integráció szükséges (*Kucerova 2003*).

Az OCA-elmélet tavlasi új megközelítése

Az „új” elmélet kifejezés magában foglalja az elmúlt négy évtized makroökonómiai fejleményeit. Az optimális valutaövezetek hagyományos megközelítései még nem feleltek meg az új követelményeknek. *Goldberg* (1999) alapján a várakozások kialakításának figyelembevételét, az ösztönzők felcserélhetőségét és a politikai-gazdasági átváltást tekinthetjük az elméletbe beépítendő legfrissebb tudományos eredményeknek. *George S. Tavlas* ezen új irányzat képviselője.

A többi szerzőhöz hasonlóan *Tavlas* (1993) is azokat a feltételeket határozta meg, amelyeknek teljesülniük kell ahhoz, hogy a tagországok a monetáris integráció felé haladjanak. Elmélete alapján a korábbi öt kritérium kilencre bővül. A tagországok számára, annak érdekében, hogy optimális valutaövezetet formáljanak, az alábbi tulajdonságokat

² *Vaubel, R. (1990): Currency Unification, Currency Competition, and the Private ECU: Second Thoughts. In: Claasen, E.-M. (szerk.): International and European Monetary Systems, Praeger, 171–187..*

tekintette relevánsnak. (1) Az inflációs ráták hasonlósága, mivel ebben az esetben a tranzakciók nagyobb arányban folynak a valutaövezeten belüli országokkal, mint eltérő inflációs ráták esetében. (2) A tényezőmobilitás magas foka, mivel minél magasabb fokú a tényezőmobilitás az adott országban, annál alkalmasabb jelölt egy optimális valutaövezetben való részvételre a sokkokhoz való könnyebb alkalmazkodás következtében. (3) A nyitottság és a gazdaság mérete, mivel nyitott országokban a gyakori árfolyamváltozás csökkenti a pénz likviditását. Minél kisebb egy gazdaság, annál nyitottabb, annál inkább hajlandó lesz csatlakozni egy valutaövezethez. (4) Az áruk diverzifikáltsága, hiszen a magasabb árupiaci diverzifikáltság bizonyos mértékű elszigeteltséget nyújt a különböző sokkokkal szemben. (5) Az ár- és bérrugalmasság, mivel rugalmas árak és bérek esetén egy esetleges kiigazítás kisebb hatással lesz a munkanélküliségre az egyik, az inflációra a másik régióban. (6) Az árupiacok integrációja, mivel diverzifikált termelési szerkezet esetén az őket érő esetleges kereskedelmi sokkok szimmetrikusak lesznek, és ezek kezelése lehetséges közös monetáris politikával. (7) A fiskális integráció, mivel a fiskális transzferek rendszerével semlegesíthetők az aszimmetrikus sokkok. (8) A reálárfolyam-változás szükségessége, ennek magyarázata, hogy kis országok számára a gazdasági alkalmazkodáshoz a valutaövezeti tagságnak köszönhetően nem lesz szükség reálárfolyam-változásra. A korábbi elmélet ajánlásaival összhangban lévő utolsó ajánlás (9) a politikai tényezőkre vonatkozik, amelyek közül döntő jelentőségű lehet a politikai akarat, a csatlakozásra való hajlandóság.

Tavlas (1993) ugyanazokat a hasznokat és költségeket emeli ki, mint az eddigi irodalmak. A monetáris integrációval megszűnik az árfolyamkockázat, csökkennek a tranzakciós költségek, illetve minél jelentősebb a valuta piaca, annál inkább csökken az árak változékonysága, és ennek köszönhetően a spekulációk kevésbé tudják befolyásolni az árak alakulását. A tagországok azonban az árfolyam változtatásával nem tudják többé befolyásolni a gazdaságot, azt azonban nagyon fontos kiemelni, hogy minél inkább teljesíti valamely tagország az optimális valutaövezet kritériumait, annál kevésbé van erre szüksége. Ennek következtében elveszítik önálló monetáris politikájukat, így nem tudják megválasztani a számukra kívánatos infláció-munkanélküliség kombinációt.

A tavlasi megközelítés jelentősége mégis abban áll, hogy szerinte szükséges a várakozásokra, a hihetőségre és az időinkonzisztenciára vonatkozó elméletek beépítése az optimális valutaövezetek elméletébe. Az inflációs ráta természetesen központi tényezője a gazdaságpolitikának, elsősorban a monetáris politikának. Munkájában hangsúlyozza az alacsony infláció fontosságát, s ezt a szempontot belefűzi az optimális valutaövezetek elméletébe. Így elméletében a várakozások kialakításának előfeltétele a hihető és hiteles gazdaságpolitika. Megállapítja, hogy a nemzet monetáris politikájának hihetősége növelhető azáltal, hogy monetáris politikáját egy alacsony inflációjú ország monetáris politikájával köti össze. Az előnyök közül jelentősnek tekinti a hitelesség javulásából eredő alacsonyabb inflációt.

Összehasonlítva a korábbi irodalmakkal a leglényegesebb megállapítás, hogy az optimális valutaövezetek új elmélete szerint a monetáris integrációval kapcsolatos költségek alacsonyabbak, a hasznok pedig magasabbak. A monetáris politika jelentőségén túl hangsúlyozza, hogy a fiskális politika is rendkívül fontos tényező, hiszen kényszerítő erő lehet a politikusok számára. Az új elméletek másik fontos következtetése, hogy abban az esetben, ha az adott országok valutáinak egymáshoz viszonyított árfolyamai a piaci viszonyok között már egyébként is rögzítettek, nincs értelme fenntartani azokat, tehát érdemes közös valutát bevezetni.

Az OCA-elmélet jelentős változásokon esett keresztül az elmúlt évtizedek során. Az új feltevések alapján a kritériumokat már endogénnek tekintjük, ami azt jelenti, hogy nem kezdeti feltétel a tagok számára a kritériumoknak való megfelelés, azok utólagosan a valutaunió létrehozásának következtében teljesülnek.

Az OCA-elmélet endogenitási feltétele

Az endogén valutaövezetek elméletének kialakulására nagy hatással volt Robert Lucas³ megállapítása, miszerint a gazdasági rendszer megváltozása magával hozza a piaci szereplők viselkedésének megváltozását, ami Lucas-kritika néven híresült el (*Buscher – Gabrisch 2009*). *Frankel és Rose (1998)* ezt a megállapítást igazolták empirikus úton, és arra a megállapításra jutottak, hogy a nemzetközi kereskedelmi kapcsolatok és üzleti ciklusok közötti korreláció endogén. Ez azt jelenti, hogy maga a valutaunióhoz való csatlakozás az, ami az országokat a kritériumok teljesítésének irányába mozdítja.

Az integráció hatására a tagok közötti kereskedelem megélnkül. A szorosabb kereskedelmi kapcsolatok eredménye az üzleti ciklusok nagyobb fokú korrelációja. Azonban megjelenik annak a veszélye, hogy a kereskedelmi akadályok lebontásának eredményeként fokozódik az országok közötti specializáció, ami viszont aszinkronikus gazdasági ciklusokat eredményez, ami könnyen vezethet ágazatspecifikus sokkokhoz. Ez a kettős értelmezhetőség sokkal inkább elméleti, mintsem tapasztalati eredmény. A szerzők empirikus vizsgálata erős pozitív irányú kapcsolatot fedezett föl a kereskedelem intenzitásának mértéke és az országok közti üzleti ciklusok korrelációja között.

Következtetésképpen azt kapjuk, hogy a megnövekedett kereskedelem révén a tagok azonos üzleti ciklusba kerülnek, így a monetáris unió csökkenti az aszimmetrikus sokkok bekövetkeztének valószínűségét. A közös valuta használatának eredményeképpen csökkenni a tranzakciós költségek, ami tovább növeli a kereskedelem intenzitását, így még összehangoltabbá válnak az üzleti ciklusok. Utólagosan egy ország sokkal nagyobb valószínűséggel teljesíti az OCA-elmélet kritériumait, mint a valutaövezet létrehozását megelőzően.

A valutaövezeti tagságot endogénnek tekinthetjük, ami azt jelenti, hogy a tagság még azok számára is előnyös lehet, akik kezdetben nem teljesítik a kritériumokat. A Lucas-kritika szellemében azt a megállapítást tehetjük, hogy a kritériumok közül endogén a reálbérrugalmasság, ami természetesen hatással van a munkaerő-mobilitás endogenitására. A bérek alkalmazkodásán keresztül aszimmetrikus sokkok esetén könnyebb a régiók alkalmazkodása. Egyrészt azért, mert a reálbérek igazodása gyorsabb, mint a migráció hatására kialakuló alkalmazkodás. Másrészt magának a migrációnak a stabilizációs hatása is később érződik, és a folyamat időt igényel, hogy visszaforduljon, ha arra van szükség (*Mann-Quirici 2005*). Endogénnek tekinthető még az áru- és tényezőpiaci integráció, ezáltal a termelési szerkezet diverzifikáltsága, mivel ez a folyamat járul hozzá a sokkok szimmetrikusabbá válásához (*Buscher – Gabrisch 2009*). A transzferek is az üzleti ciklusok kiegyenlítését valósítják meg, így a fiskális integráltság is endogénnek tekinthető.

³ Lucas, R. E. (1976): *Econometric Policy Evaluation*. *Carnegie Rochester Conference Series on Public Policy*, 1. évf. 19–46.

A német példa vizsgálata

Az endogenitás teljesülésének alapvető feltétele, hogy a két régió közötti kereskedelem egyre intenzívebbé váljon. A két német régió közötti kereskedelmi intenzitást jól szemlélteti az 1. táblázat.

1. táblázat

**A régi és új szövetséges tartományok exportkvótájának alakulása
1992–2004 között**

	<i>Az egykori NDK-ban</i>	<i>Az egykori NSZK-ban</i>
1992	13,9	26,8
1994	11,4	28,4
1996	12,2	30,9
1998	17,9	34,3
2000	21,2	37,5
2002	24,7	39,2
2003	24,5	39,4
2004	25,5	40,9

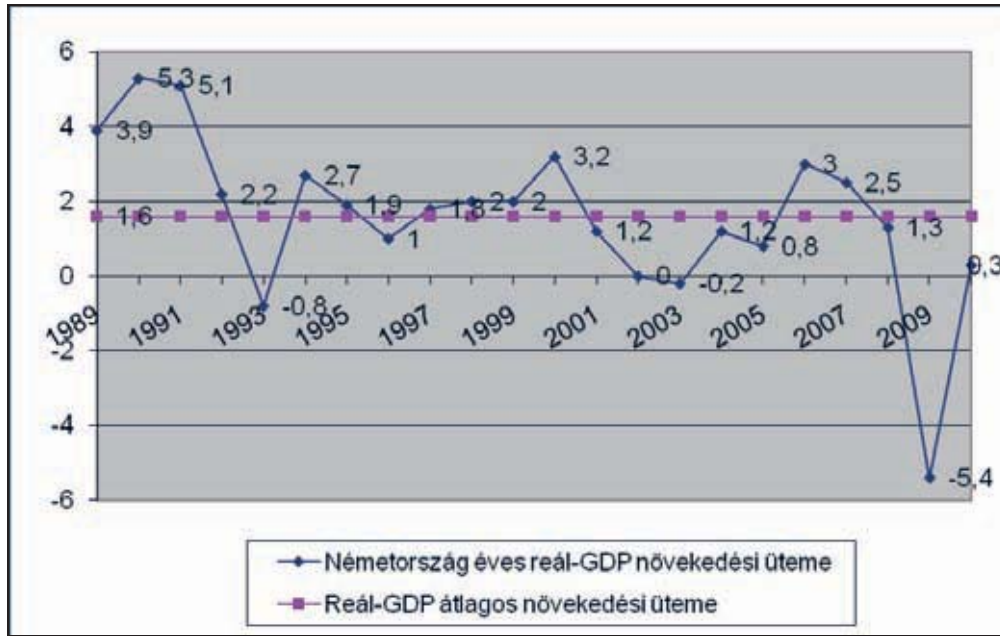
Forrás: Wirtschaftsdaten neue Bundesländer (2009) Allgemeine Wirtschaftspolitik, Industriepolitik. Bundesministerium für Wirtschaft und Technologie 12.

Habár az eltelt időben az új szövetséges tartományokban nőtt az exportágazat jelentősége, még így is jelentősen elmarad a nyugati tartományokban mért értékektől. A kereskedelem intenzívebbé válása vezet a gazdasági növekedés élénküléséhez.

A német monetáris integráció optimalitásának vizsgálatához szükséges lehet egy részletes elemzés, azonban abból a feltételből kiindulva, hogy pusztán a valutaövezet létrehozása gazdasági növekedést generál, így már a növekedési adatokból is vonhatóak le következtetések (2. ábra).

Az egyesülés következtében az NDK-beli kereslet jelentősen fokozódott, különösen a nyugatnémet áruk iránt, így a nyugati területeken is megélénkült a beruházás. A belföldi piac kibővüléséből a nyugatnémet gazdaság rendkívüli módon profitált, abban az időszakban, amikor a világ fejlett országai és a világgazdaság egészében is stagnált. A többi rendszerváltó országgal ellentétben Kelet-Németország már 1991-ben növekedésnek indult (Csaba 2002a), a piac telítettsége csak 1993-ban járt a gazdasági eredmények csökkenésével.

Németország reál-GDP-növekedése 1989-től

Forrás: OECD Factbook (2009): Macroeconomic trends. Economic growth. Evolution of GDP Megjegyzés: 2008, 2009, 2010-es adatok az Eurostat (2009) Statistics – General Economic background adatai alapján

Az elavult termelési és tőkeszerkezettel rendelkező keleti vállalatok nem voltak képesek versenyezni a nyugati konkurenciával, és egyidejűleg elvesztették az exportpiacuk körülbelül 50%-át kitevő szocialista piacot is. A termelés, így a foglalkoztatás is, a felére esett vissza. Hamarosan azonban a nyugati gazdaság is megtorpant. 1991-ben és 1992-ben az export iránti kereslet csökkenni kezdett, a kamat- és adóemelés következtében a belső kereslet is visszaesett. 1993-ban már negatív volt a növekedés az egykori NSZK-ban, ennek következtében az egységesült Németországban is (Falusné 1997).

Az újraegyesítést követő boom után az 1993-ban bekövetkező recesszióból a német gazdaság csak nehezen tudott talpra állni (Nagy 2003). 1995–2002 között az éves átlagos növekedés 1,4% volt, ami hozzávetőlegesen 1 százalékponttal alacsonyabb, mint az eurózána többi országában. A lassú gazdasági bővülés oka a belső kereslet, ezen belül különösen a magánfogyasztás lassú növekedése és az építési tevékenység visszaesése, hiszen a keleti infrastrukturális beruházások finanszírozására létrehozott Aufbau Ost Program forrásai lecsökkentek a 90-es évek közepére. Az építőipar visszaesése megmutatkozik a növekedési adatokban. 1997 óta a keleti területeken szinte minden évben lassabb a gazdaság bővülése, mint a régi tartományokban.

A 2000-es évek eleje a nagy elosztórendszerek reformját hozta magával, ehhez járultak még a megváltozott világgazdaság hatásai. 2000-hez képest a következő két évben visszaesett a GDP-növekedés. A belföldi kereslet bővülése a növekedés üteménél kisebb mértékű, így a növekedés motorja továbbra is az export maradt (Rácz 2001). A

tartós növekedési gondok a munkanélküliség növekedésében és a fiskális teljesítmény romlásában is megmutatkoztak: az egyensúly eléréséhez egyszerre kellett javítani a költségvetés helyzetét, 2%-ot meghaladó növekedést produkálni, és az ötmillió főt is meghaladó munkanélküliek számát csökkenteni (Rácz 2005).

Németország 2002 óta nem képes a Stabilitási és Növekedési Paktum előírásait betartani, azóta minden évben meghaladta a 3%-os deficithatárt. A német államadósság a 2001-es 58,3%-ról 2004 végére 65,1%-ra hízott (Csaba 2006). A 2001-es informális figyelmeztetés után 2003-ban Németország „túlzott –deficit”-eljárás alá került. A 2004-es stabilitási programot többször is aktualizálni kellett, mivel a gazdaság kedvezőbb alakulásával számoltak. 2003. március 14-én a Schröder-kormány az Agenda 2010 névre keresztelt reformtervezetet indította el, amely munkaerő-piaci, államháztartási és betegbiztosítási reformot is tartalmazott. A nyugdíjreform tekintetében azonban mindössze a megvalósítás kezdeti lépéséig jutott a kormányzat (Antworten zur Agenda 2010).

Németország 2007–2011-es időszakra vonatkozó aktualizált stabilitási programja alapján (European Council 2008) megállapíthatjuk, hogy az évtized első feléhez képest 2006-ban és 2007-ben Németország gazdasági növekedése lényegesen erőteljesebb volt. A stabilitási intézkedések hatására és a 2008-as pénzügyi válság nem várt reálgazdasági hatásainak következtében a reál-GDP növekedése a 2007-es 2,5%-ról 2008-ban 1,3%-ra esett vissza. 2009-ben jelentős, 5,4%-os csökkenés várható, ami 2010-ben 0,3% körüli pozitív változásba csaphat át az Eurostat (2009) prognózisa alapján.

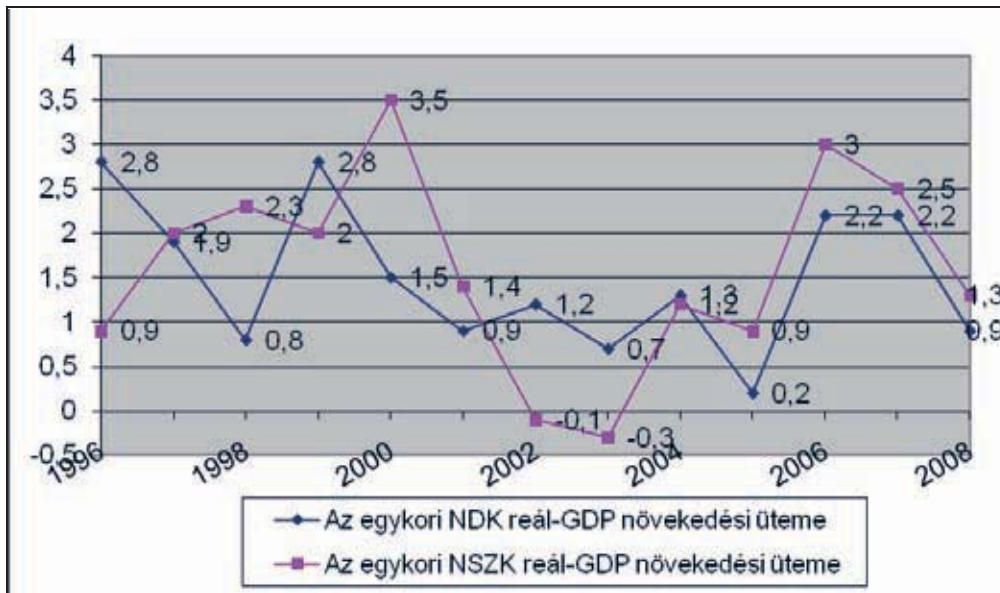
A jelenlegi gazdasági recesszió hatásait leszámítva viszonylagos javuló gazdasági teljesítményt figyelhetünk meg, viszont a regionális különbségek továbbra is jelentősek maradtak. 1996 óta a keleti tartományok hozzájárulása az összesített GDP-hez 11%-os szinten megállt, nem tapasztalható további felzárkózás. Ez jól mutatja, hogy a konvergencia elakadt, becslések szerint a 10 éven belüli felzárkózáshoz évi 8%-os gazdasági növekedési ütemre lenne szükség a volt NDK területén (Nagy 2003), azonban 1996 óta átlagosan még évi 1,5%-os növekedést sem érnek el, és ráadásul a keleti területek növekedése szinte minden évben alulmúlja a nyugati tartományok növekedését (3. ábra).

Frankel és Rose (1998) alapján megállapíthatjuk, hogy a tagok közötti kereskedelem élénkülésén keresztül a valutaövezeti tagság gazdasági növekedést generáló hatással bír hosszú távon. Azonban az egykori NDK strukturális problémái következtében a termékei iránt sem a nyugati országrészben, sem a világpiacon nincs jelentős kereslet. Kelet-Németország összexporthoz való hozzájárulása rendkívül alacsony.

Németország esetében azt tapasztaljuk, hogy a növekedés nemhogy nem fokozódott, hanem lelassult, és a keleti területek felzárkózása is megtorpant. Ez rávilágít arra a tényre, hogy a valutaövezet nem működik megfelelően, az eltelt időben sem javult a teljesítménye. Az OCA-elmélet fejlődésének megfelelően a kritériumokat endogénnek tekinthetjük. Ennek azt kellene jelentenie, hogy a valutaunió létrehozását követően a monetáris integráció egyre inkább optimálissá válik. Németország esetében a növekedési adatokat áttekintve arra következtethetünk, hogy a német valutaunió az eltelt időben sem vált optimálissá. Békés (1998) elemzése is arra a konklúzióra jut, hogy az egységesült Németország nem alkot optimális valutaövezetet. Így felvetődhet az a kérdés, hogy maguk a kritériumok nem endogének, azaz elméleti feltevései hibásak, vagy Németország esetében olyan speciális körülmények voltak és vannak jelen, amelyek megakadályozták a valutaövezet optimalitásának javulását.

3. ábra

Reálgazdasági növekedés az új és régi szövetségi köztársaságokban az előző év százalékában

Forrás: Wirtschaftsdaten neue Bundesländer (2009) Allgemeine Wirtschaftspolitik, Industriepolitik. Bundesministerium für Wirtschaft und Technologie 4.

A puzzle feloldása

A következőkben arra keressük a választ, hogy melyek lehetnek Németország esetében azok a speciális körülmények, amelyek gátolták az endogenitás megvalósulását.

A politika-orientáltságú kritérium már az OCA-elmélet kezdeti szakaszaiban is kiemelt jelentőséggel bírt, de ez a tényező az elmélet fejlődésével egyre nagyobb szerephez jutott. A tavlasi modellben a monetáris politika mellett megjelent már a fiskális politika iránti nagyobb szükség, illetve maga a politikai elkötelezettség. Az elmélet fejlődése mellett a gyakorlat is azt mutatja, hogy fontos vizsgálni a monetáris és politikai unió egymásra gyakorolt hatását, hiszen az Európai Unió körüli viták főként ezen a kérdésen alapszanak.

Hogyan befolyásolja a politikai integráció a monetáris unió optimalitását?

A költségvetés jelentős részének centralizálása és ezáltal átcsoportosítása a régiók között a politikai unión keresztül válik lehetővé, így a fiskális transfereknek köszönhetően az integráció az esetleges aszimmetrikus sokkokkal szemben bizonyos védelmet nyújt.

Másrészt a politikai unió védelmet jelent az olyan aszimmetrikus sokkokkal szemben, amelyek nemzeti gazdaságpolitikai intézkedésekhez köthetőek (De Grauwe 2006). Erre a típusú sokkra lehet példa az Európai Unió belül Szlovákia, amely eltérő adópolitikájával

kívánja versenyképességét javítani, vagy Németország, ahol a bérek visszafogása jelentősen javította a versenyképességét. Az új német megfontolás lényege, hogy belátták, a keleti gazdaság problémáinak egyik fő okozója a magas bérköltség. Ennek ellensúlyozása érdekében egyre több német vállalat köt új, külön bérmegállapodásokat kollektív szerződések aláírása nélkül (*Sinn – Westermann 2001*). Így törekednek arra, hogy a bérek rugalmasabbakká váljanak. Ha a bérek csökkennek, több tőkét fektetnek be az adott régióban, és a gazdaság bővülése a későbbiekben majd lehetővé teszi a bérek növelését. Ha Németország egy nagyobb gazdasági és monetáris unió részeként ilyen intézkedést vezet be, az számára kedvező politikai hatást eredményezhet, de az Európai Unió többi tagja számára negatív következményekkel járhat. Az ilyen magatartás kompetitív gazdaságpolitikai intézkedéseket válthat ki az egész unión belül, például bérkorlátozásokat.

Azt a megállapítást tehetjük, hogy a politikai egység tartja egyben a monetáris uniót, a politikai egységet viszont a gazdasági fundamentumok befolyásolják (*Bordo – Jonung 1999*). A két integrációs terület közötti kapcsolatot nehezíti, ha romlik a gazdasági teljesítmény, és a monetáris integráció célját nem sikerül elérni. Ebben az esetben gyengül a politikai szándék, ami pedig visszahat magára a monetáris integrációra: egyfajta „ördögi kör” jön létre, tovább rontva a gazdasági fundamentumokat. Ez komoly problémát jelent Németország számára, hiszen az újraegyesüléskori kötelezettségvállalást, miszerint az elmaradott keleti területeket minél előbb és minél teljesebb módon fel kell zárkóztatni, nem sikerült elérni. Komoly politikai feszültségeket okozhatnak a gazdasági eltérések, egyenlőtlenségek, amelyek egyre inkább megjelennek. Hangsúlyozni szeretném, hogyha nem látja el feladatát a monetáris unió, megmaradnak az eltérések, az visszahat a kiinduló állapotra, és gyengítheti a politikai elkötelezettséget.

A Maastrichti szerződés és az Európai Unió jövője körüli viták is a politikai és monetáris unió közötti kapcsolatról szólnak. Az egyik álláspont szerint a monetáris integráció létrehozása magával hozza a politikai integrációt. A másik vélemény szerint pont a politikai integráció hozza maga után szükségszerűen a monetáris integrációt. A harmadik álláspont szerint pedig nincsen semmilyen lényegi kapcsolat a kettő között, ezt hangoztatják általában a brit politikusok vagy éppen az euroszeptikusok. Ezekkel szemben *Barry Eichengreen* (1996) egy negyedik álláspontot képvisel, amely szerint a kapcsolat feltételes, azt mindenképpen meghatározzák a kiinduló állapotok. A gazdasági integráció ezen két dimenziója eltérő módon is fejlődhet, a monetáris integrációt követő élénkülése a politikai integrációnak és a fiskális politika szabályozásának a függvénye. Az utóbbiakban ennek következtében a fiskális politika kitüntetett helyzetbe került az Európai Uniót érintő vitákban, és a költségvetés problémái Németország esetében is rámutattak ennek jelentőségére.

A fiskális politika szerepe

A valutáris unió mellett a politikai unió jelentősége abban rejlik, hogy az egyes régiók alkalmazkodási terheit és képességét pozitívan befolyásolja. A gazdasági unió csökkenti a sokkok bekövetkeztének valószínűségét és javítja a tagok alkalmazkodóképességét (*Berthold 1993*).

A valutauniók esetében a fiskális politika egyre nagyobb jelentőséggel bír, mivel hatással van a konjunktúraciklusokra (*Darvas et al 2005*). A monetáris politika korlátozott alkalmazhatósága a valutaunióban megnöveli a fiskális politikai intézkedések iránti

fokozott igényt. A monetáris integrációk fenntarthatóságának érdekében szükséges a további politikai integráció, ami magában foglalja a fiskális politikák integrációját is. A fiskális politikák egyre hasonlóbba válása úgy növeli a konjunktúraciklusok összehangolását, hogy közben nem vezet aszimmetrikus fiskális sokkhatásokhoz.

Már *Kenen* (1969) modelljében megjelent a közös költségvetés iránti szükség, hiszen a negatív keresleti sokkal sújtott területeken a fiskális transzferek segítségével csökkenthetőek az alkalmazkodás terhei. A közös költségvetés egyben jövedelemátcsoportosítást tesz lehetővé. A közös költségvetést olyan monetáris unióban könnyű megvalósítani, ahol a nemzeti autonómia biztosított a gazdaságpolitika számára, és megengedett a költségvetés hiányának növekedése a beépített automatikus stabilizátorokon keresztül (*Benczes 1999*).

Németország esetében a fiskális politika feladatainak ellátása az államforma következtében rendkívül összetett. A Német Szövetségi Köztársaság már nevében is mutatja, hogy föderalisztikus berendezkedésű. A német alkotmány külön tárgyalja a fiskális föderalizmus kérdéskörét. Szövetségi szinten a törvényhozást, tartományi szinten a közigazgatást, az állami bevételeket és kiadásokat pedig együttesen szabályozzák (*Watts – Hobson 2000*). Az egységesült Németország valutaövezetet alkot, így aszimmetrikus gazdasági sokkok esetén a monetáris politika alkalmazhatósága korlátozott, ezért a fiskális politika marad az egyetlen eszköz a kedvezőtlen körülmények enyhítésére. A kormányzati feladatok ellátását bonyolítja, hogy a fiskális szabályozás egyszerre szövetségi és tartományi szinten történik.

A kormányzati feladatok Musgrave-féle funkcionális csoportosítása alapján az államnak három fő feladatot kell ellátnia (*Szalai 1999*). Az allokáció feladata azt követeli meg a kormányzattól, hogy elősegítse a gazdaság hatékony működését, és kiküszöbölje a piaci kudarcokat. A redisztribúciós feladata a jövedelmek átcsoportosítása a hátrányosabb jövedelmi helyzetű csoportok irányába. A harmadik, stabilizációs állami funkció pedig azt jelenti, hogy a kormányzat köteles biztosítani a gazdaság tartós és fenntartható növekedését. Ezen három feladat együttes ellátása az újraegyesítés utáni Németország esetében rendkívül bonyolulttá vált, hiszen a gazdasági hatékonyságot, allokációt úgy kellett megvalósítani, hogy két teljesen eltérő gazdasági rendszer találkozott. A német egyesítés során két olyan ország integrálódott, amely teljesen eltérő intézményi és alkotmányos berendezkedéssel, pénzügyi rendszerrel és gazdasági kondíciókkal bírt. Az NDK-ban majdnem 50 évig nem érvényesültek sem a piaci mechanizmusok, sem a tulajdonviszonyok, és a jogrendszer sem felelt meg a piacgazdaság feltételeinek. A transzformációs válságon minden rendszerváltó ország átesett, de ez sehol sem vált olyan súlyossá, mint az egykori NDK-ban (*Falusné 1997*). Az allokációs feladat ellátása az említett körülmények miatt rendkívül nehéz volt. Ehhez járult még hozzá a megnövekedett redisztribúciós teher, hiszen az újraegyesítéssel jelentős jövedelmi különbségek alakultak ki az egyes régiók között. A jövedelmek konvergenciája a társadalmi nyomás hatására elég gyorsan megvalósult. A nyugati bérjövödelmek hozzávetőlegesen 80%-át rendkívül rövid idő alatt érték el keleten, részben a keletnémet márka túlértékelt árfolyamon történő átváltásával, részben pedig a bérmegállapodásoknak és magának a szociális rendszernek az átvételével. A keletnémet bérek 1990 és 1991 között 18%-kal, majd 1992-ben 32%-kal, 1993-ban 19%-kal, azután kisebb mértékben átlagosan 5%-kal nőttek évente. Így 1995 utánra a reálbérek növekedési üteme meghaladta termelékenység növekedését. 2000-re a keleti bérszínvonal 80%-a lett a nyugatinak, míg a termelékenység mindössze 70%-a (*Von Hagen et al 2002*). A további gazdasági növekedéshez azonban elengedhetetlen, hogy a termelékenység és a bérek

alakulása összhangban legyen egymással. Az első két kormányzati feladat ellátásának a megnehezülése egyértelműen vezet a stabilizáció megvalósításának problémáihoz.

A kormányzati többletfeladatok következtében jelentősen megnöttek a kormányzati kiadások, mivel a német újraegyesülés során masszív regionális problémákat kapott örökül az ország. A kormányzat már korán kinyilatkoztatta, hogy ezt a problémát gyorsan meg kell oldani, azért, hogy minél hamarabb mértékletes, józan adóztatást vezethessenek be. Úgy tervezték, hogy ideiglenesen expanzív költségvetési politikát folytatnak a felzárkózás érdekében. A költségvetés elsődleges célja ily módon az elmaradott új területek felzárkóztatása lett, a szövetséges tartományok közötti segítségnyújtást pedig belefoglalták az alkotmányba.

Kelet-Németországban az importvezérelt növekedés extrém esetét láthatjuk, a világon sehol máshol nincs ekkora mértékű eltérés a GDP előállítás és felhasználása között. Ha az export-import vizsgálata során a Nyugatról származó transzfereket is figyelembe vesszük, akkor Kelet-Németország importkvótája meghaladja a 100%-ot, az import/GDP hányados pedig négyszer akkora, mint az exportnak a GDP-hez viszonyított aránya.

1990 és 1996 között mintegy 1100 milliárd német márka értékű bruttó transzfer érkezett a volt NDK-ba, nettó értéken körülbelül 900 milliárd. Ez az összeg hozzávetőlegesen négyszerese volt annak a tőkeállománynak, ami beruházások, támogatások, segélyek formájában áramlott be az összes többi volt szocialista kelet-közép-európai államba (Busch 1997). Kelet-Németországban a változás idején számos olyan kedvező körülmény – gyors intézményi átalakulás, hatalmas összegű transzferek – állt fent, amelyek máshol nem könnyítették a transzformációt, viszont ma már számos szakértő úgy látja, hogy pont ezek vezettek később a volt NDK és ezáltal egész Németország későbbi gazdasági teljesítményének visszaeséséhez (Mustó 2005). Németország jó példája annak, hogy az expanzív fiskális politika hosszú távú alkalmazása milyen súlyos problémákat okoz.

Ahogy az exportteljesítmény és a növekedési adatok szemléltették, nem következett be az egységesült Németország optimális valutaövezetté válása. Ennek oka a kiterjedt transzferrendszer, amelynek következtében a volt NDK-ban megmaradt a nem hatékony termelési szerkezet, és konzerválódtak az improduktív állapotok. Az egyesülés idején az OCA elméletének megfelelően a fiskális transzferek megléte és azok mértéke kedvezőnek tekinthető, azonban mára paradox módon pont ez az eszköz akadályozza, hogy az egységesült Németország optimális valutaövezetet alkothasson. A továbbiakban annak a bizonyítása következik, hogy Németország gazdasági problémái magukhoz a transzferekhez köthetők

Az új német transzferprobléma

A nyugatról keletre irányuló transzferek iránti igény folyamatosan nőtt (éves szinten 72 milliárd euróról 116 milliárdra). A transzferek elsődleges célja a keletnémet gazdasági potenciál javítása és a keleti jövedelmek nyugatihoz való minél hamarabbi közelítése volt. A célok elérését két folyamat akadályozta. Egyrészt a transzferek az országon belüli kereskedelmi egyenleg felborulásához vezettek, másrészt rámutatott, hogy a transzferek rövid távon ellentétes hatást váltottak ki, így hosszú távon nem lehetséges a transzferek csökkentése, hanem egyre nagyobb összegekre van igény.

A transzferek vizsgálatakor egyrészt meg kell azokat különböztetnünk aszerint, hogy mely részük jelent nyugatról keletre irányuló rendkívüli segílyt, és mekkora részük tartozik a mindennapi kormányzati működéshez, másrészt jelentősen különböznek a felhasználás területei is (Müller – Busch 2006).

A transzferek célja

Szalai (1999) alapján a kormányzati transzferek létét négyféleképpen szokták indokolni. Egyrészt a vertikális pénzügyi egyensúlytalanságok leküzdésére és fiskális hiány megszüntetésére irányulnak. Másrészt fontos a túlsordulási hatás internalizálása, hogy a pozitív extern hatásokat ösztönözze az állam. A harmadik érv a közszolgáltatás minimális szintjének fenntartását mondja ki. Az utolsó indok pedig a fiskális különbségek csökkentése az egyes régiók közötti átcsoportosítás révén.

A német újraegyesülés következtében kimagasló mennyiségű transzfer áramlik nyugatról keletre, évente megközelítőleg a német GDP 4-4,5%-át teszi ki, azonban jelentős részüket az egyesülés tette szükségessé a megnövekedett terület és népesség miatt, így azok mértéke nem képezi kormányzati döntések tárgyát. Ezek olyan szociális kiadások, mint a munkanélküli juttatások, egészségbiztosítás és nyugdíjak. Ezeket az általános transzfereket meg kell különböztetni a kizárólag az egykori NDK gazdaságát élénkítő juttatásoktól. Ezen speciális transzferek mennyisége jóval kisebb, mint az általános transzfereké (Busch – Müller 2004).

A transzferek felhasználása

A felzárkózás során a keletnémet gazdaságban az egy főre eső jövedelemnek nagyobb mértékben kellett volna növekednie, mint nyugaton, annak érdekében, hogy a kitűzött életszínvonal szintet hosszú távon is fenntartható legyen. A konvergencia gyorsasága már meghatározza a szükséges támogatások szintjét. Ideális esetben a transzferek elsődleges célja, hogy stimulálják a gazdaságot, azonban jelen esetben ez sajnos nem mondható el. A transzferek jelentős része annak köszönhető, hogy keleten átvették az NSZK jogi, politikai és szociális rendszerét. Így a transzferek felhasználása előre meghatározott, és a keleti gazdaságba csak csekély mértékű beruházás irányul.

Az egyesüléskor a nyugatról keletre irányuló transzfereknek hat különböző célja volt (Siebert 1990): a társadalmi általános tőke kiépítése, a környezet állapotának javítása, a külső adósságállomány átvétele, a szociális biztonság megteremtése, a költségvetési deficit finanszírozása és az ipar és a mezőgazdaság versenyképességének hiánya miatti strukturális problémák csillapítása.

A transzferek összetételét vizsgálva a legnagyobb részt, megközelítően 50%-ot a szociális juttatások teszik ki. Ide tartoznak a lakbér-, a gyermeknevelési, munkanélküli támogatások, az egyéb szociális kiadások és az új szövetségi tartományok társadalombiztosítói hiányainak finanszírozása. Másik jelentős részük a meg nem határozott célú transzferek. A nevükkel ellentétben ezeket nem szabadon használhatják föl a tartományok, hanem a gyenge gazdasági teljesítményük következtében alulfinszírozott helyi költségvetést egyenlíthetik ki általuk. A harmadik transzfer-kategória az infrastrukturális beruházásokat fedezi. Negyedrészt céljuk az üzleti környezet javítása, K+F- és eszközbeszerzési támogatások, illetve új vállalkozások alapításának támogatása révén (Busch – Müller

2004). Összességében azt mondhatjuk, hogy a transzferek túlnyomórészt közvetlenül a fogyasztást támogatták, nem pedig az új gazdasági rendszer kiépítését.

Az újraegyesüléskor a transzfereket három paraméter határozta meg, a kezdeti relatív pozíció, a konvergencia meghatározott foka és sebessége. 1989-ben csak az első volt exogén változó, mivel a teljes konvergenciát az alkotmányban rögzítették, és a migráció megakadályozása érdekében ezt a leggyorsabban kívánták elérni.

A transzferek iránti igény a várttal ellentétben nem csökkent, hanem nőtt, míg a gazdasági felzárkózás megtorpant. 1998 óta a keleti országrész gazdasági teljesítménye nem éri el a nyugatit. Így a két gazdaság közötti konvergencia lelassult, sőt divergenciává alakult (Busch – Müller 2004).

A transzferprobléma mibenléte

A transzfereket legnagyobb részben fogyasztásra használják föl keleten. Ha összevetjük 2003-ban a bruttó transzfer összegét (116 Mrd €) és a Németországon belüli kereskedelmi hiányt, (77,5 Mrd €) azt kapjuk, hogy minden keletre transzferált euróból 66 centet nyugatnémet termékekre fordítanak. Ha ehhez hozzávesszük még, hogy a privatizációval a korábbi állami tulajdonú vállalatok többsége nyugatnémet kézbe került, azt tapasztaljuk, hogy a transzferek egy jelentős része visszakerül nyugatra.

Összességében a transzferek hatására a megnövekedett kereslet miatt megnő a kibocsátás, a foglalkoztatás és a vállalati profit nyugaton. Azonban a nyugati területek nem jelentenek felvevőpiacot a keleti termékek számára, sőt azokra keleten sincs kereslet, mivel azt nyugati termékekkel elégítik ki. A transzfereket fogyasztásra használják, nem pedig a keleti termelés javítására. A fennálló transzferrendszer alapján nem csökkenthetők a terhek, hanem azok állandósulnak (Müller – Busch 2006). Németországban a fiskális föderalizmus rendszerének következtében az ártalmas sokkok bekövetkeztek a reálalkalmazkodás helyett inkább a puszta finanszírozást választják, így alakul ki az a helyzet, hogy a tagok „transzferfüggőségbe” kerülnek (Berthold 1993:480). A keletnémet régió példája kiváló bizonyíték arra, hogy az erőteljes pénzügyi segélyezés és a szabályozott munkaerőpiac eredményeként a délolasz Mezzogiorno tartományhoz hasonló járadékvadász társadalom alakul ki, ami az eredeti céllal ellenkezőleg, nem elősegíti, hanem hosszú távon gátolja a konvergenciát (Csaba 2002b).

Konklúzió

Természetesen a dolgozat azzal a leegyszerűsítéssel él, miszerint a német gazdaság jelenlegi problémái kizárólag az újraegyesülés speciális körülményeitől függnének. Ám vitathatatlan, hogy ebben a világgazdasági folyamatok is éreztetik hatásukat, illetve a fejlett nyugati társadalommal együtt járó strukturális problémák is jelen vannak. A legjelentősebbnek azonban mindenképpen az újraegyesülés sajátos körülményei tekinthetők. A valutaövezet nem volt optimális, így a tagok nem tudtak profitálni a közös valuta használatából, sőt a közös monetáris politika következtében beszűkült a gazdaságpolitika hatásköre. Ezt a problémát a fiskális transzferekkel próbálták megoldani, de az „új német transzferprobléma” rávilágított, hogy miképpen állandósul a transzferek iránti igény anélkül, hogy azok elérnék céljukat. Ennek megoldására Németország kénytelen az elmaradott területek támogatásának új módját bevezetni, hiszen a jelenlegi rendszer nem bizonyult hatékonynak, sőt ezenfelül az

Európai Unió előírásainak megfelelően szigorú költségvetést kell folytatnia, ami meggátolja az expanzív fiskális politika alkalmazásának lehetőségét.

A német újraegyesülés példaértékű lehet az Európai Unió további politikai integrációja körül folyó viták kapcsán. A Kelet- és Nyugat-Németország között létrejött monetáris unió az Európai Gazdasági és Monetáris Unióval szemben egy nagyobb politikai unió részeként valósult meg, és a monetáris unió mellett a teljes politikai integráció is megvalósult. 1990. július 1-jén a valutauniót minden egyéb fontos makroökonómiai intézménnyel – mint amilyen a költségvetési szabályozás, a fiskális transzferrendszer vagy a szociális védőháló – együtt hozták létre. Ebben az esetben megvolt a szándék mellett az egy közös nemzethez való tartozás erős érzése is (*De Grauwe 2006*). Összességében Németország esetében mind a monetáris, mind a politikai unió létrehozása endogén változó volt, amelyet ez a közös szándék vezérelt. Ez az erős elhatározás magyarázza a német monetáris unió létrehozását ilyen speciális körülmények mellett. Amennyiben az EU közös költségvetésének arányát növelik, azaz megnő az euróövezet hozzájárulása, akkor további politikai integráció nélkül a jelenlegi rendszer rendkívül törékennyé válik. Azt mondhatjuk tehát, hogy általánosságban szükséges a valutaövezet hosszú távú fenntarthatóságához a politikai integráció fokának növelése, Németország példája viszont azt bizonyítja be, hogy a politikai unió ugyan garantálja a fenntarthatóságot, de a sikeres működéshez mindössze szükséges, de nem elégséges feltétel.

A monetáris integrációk természetének vizsgálata rávilágít, hogy a nemzeti monetáris uniók hosszú idő alatt alakulnak ki, gazdasági és politikai események, körülmények hatására. Ezért tekinthetjük őket permanensnek, és képesek rugalmasan reagálni a megváltozott körülményekre. Ezzel szemben a német újraegyesülés az adott történelmi események hatására adott azonnali válasz eredménye (*Bordo – Jonung 1999*). A transzferek által okozott problémák mellett fontos az időtényező is, ami ugyanúgy számos probléma forrása lehet. A szerkezeti eltérések következtében a gazdasági egyesülés megvalósítása hosszabb időt igényelt volna, míg a politikai szándék ezzel szemben a gyors megoldások mellett döntött. Tehát az újraegyesülés politikai elhatározásainak alárendelték annak pénzügyi és gazdasági körülményeit, illetve azok következményeit

Eddigi eredményeink alapján megállapíthatjuk, hogy a valutaövezet hosszú távú fenntarthatósága önmagában nem feltétlenül jelenti, hogy a monetáris unió megfelelően, optimálisan működik.

Irodalomjegyzék

- Alesina, A. – Barro, R. J. (2001): *One Country, one Currency*. In: Alesina, A. – Barro, R. J. (szerk.): *Currency Unions*. Hoover Institution Press Publication No. 496.
- Antworten zur Agenda 2010 (2003): *Antworten zur Agenda 2010*. Presse- und Informationsamt der Bundesregierung. Elérhető: http://archiv.bundesregierung.de/artikel/81/557981/attachment/557980_0.pdf Letöltve: 2008. április 2.
- Békés Gábor (1998): *Optimális valutaövezetek, gazdasági integráltság és hasonlatosság: az Európai Unió példája*. *Közgazdasági Szemle*, 45. évf. 7/8. szám 709–737.
- Benczes István (1999): *Fiskális politika Gazdasági és Monetáris Unióban*. *Közgazdasági Szemle*, 46. évf. 4. szám 362–379.
- Berthold, N. (1993): *Fiskális föderalizmus Európában mint a sikeres gazdasági és valutáris unió előfeltétele?* *Közgazdasági Szemle*, 40. évf. 6. szám 469–482.
- Bordo, M. D. – Jonung, L. (1999): *The Future of EMU: What does the History of Monetary Unions tell us?* NBER Working Paper Series, Working Paper 7365.

- Busch, U. (1997): *Külföldi tőke az átalakulási folyamatban*. Eszmélet, 9. évf. 36. szám 56–72.
- Busch, U. (2005): *15 Jahre Währungsunion. Ein kritischer Rückblick*. UTOPIE Kreativ, H. 177/178. július/ augusztus
- Busch, U. – Müller, C. (2004): *Despite or Because? – Some Lessons of German Unification for EU Enlargement*. Swiss Institute for Business Cycle Research Working Papers No. 87.
- Buscher, H. – Gabrisch, H. (2009): *Is the European Monetary Union an Endogenous Currency Area? The Example of the Labor Markets*. IWH Diskussionpapiere 7/2009, Institut für Wirtschaftsforschung Halle
- Calvo, G. A. – Reinhart, C. M. (2001): *Reflections on Dollarization*. In: Alesina, A. – Barro, R. J. (szerk.): *Currency Unions*. Hoover Institution Press Publication No. 496.
- Catão, L. A. V. (2007): *Why Real Exchange Rates?* Finance & Development, 44. évf. 3. szám
- Csaba László (2002a): *Az átalakulás fejlődésmélete*. Közgazdasági Szemle, 49. évf. 4. szám 273–291.
- Csaba László (2002b): *Közép-Európa uniós érettségéről*. Közgazdasági Szemle, 45. évf. 1. szám 18–35.
- Csaba László (2006): *A stabilitási és növekedési egyezmény új politikai gazdaságtanáról*. Közgazdasági Szemle, 53. évf. 1. szám 1–30.
- Darvas Zsolt – Rose, A. K. – Szapáry György (2005): *A fiskális divergencia és a konjunktúraciklusok együttmozgása – a felelőtlen fiskális politika az aszimmetrikus sokkok forrása*. Közgazdasági Szemle, 52. évf. 12. szám 937–959.
- Darvas Zsolt – Szapáry György (2008): *Az euróövezet bővítése és euróbevezetési stratégiák*. MTA Közgazdaságtudományi Intézet, Műhelytanulmányok MT-DP – 2008/19
- de Grauwe, P. (1997): *The Economics of Monetary Integration*. Oxford University Press
- de Grauwe, P. (2006): *On Monetary and Political Union*. University of Leuven, CESifo Workshop on „Enlarging the Euro Area”
- Eichengreen, B. J. (1996): *On the Links Between Monetary and Political Integration*. Center for International and Development Economics Research, Working Paper Series No. 1037.
- Eichengreen, B. J. – Frieden, J. (2001): *The political economy of the European monetary unification. An analytical introduction*. In: Eichengreen, B. J. – Frieden, J. (szerk.): *The political economy of European monetary unification*, Westview Press, Boulder. 1. fejezet
- European Council (2008): *Németország 2007–2011-es időszakra vonatkozó aktualizált stabilitási programjáról (2008/C 49/04)*. Elérhető: <http://eur-lex.europa.eu/LexUriServ/LexUriServ.do?uri=OJ:C:2008:049:0012:0015:HU:PDF> Letöltve: 2008. március 17.
- Eurostat (2009): *Statistics – General Economic background*. Elérhető: <http://epp.eurostat.ec.europa.eu/tgm/table.do?tab=table&init=1&plugin=1&language=en&pcode=tsieb020> Letöltve: 2009. november 2.
- Frankel, J. A. – Rose, A. K. (1997): *The Endogeneity of the Optimum Currency Area Criteria*. Economic Journal, 108. évf., 1009–1025.
- Falusné Szikra Katalin (1997): *A németországi szociális piacgazdaság*. In: Bara Zoltán – Szabó Katalin (szerk.): *Összehasonlító gazdaságtan – Bevezetés a gazdasági rendszerek elméletébe*. Aula Kiadó, Budapest, 231–261.
- Goldberg, L. S. (1999): *Is Optimum Currency Area Theory Irrelevant for Economies in Transition?* Federal Reserve Bank of New York and NBER, Research Department, Westview Press 45–60.
- Horvath, J. (2003): *Optimal Currency Area Theory: A Selective Review*. BOFIT Discussion Papers, Number 15., 1–38.
- Kehoe, W. J. (2006): *The Role of Global and Regional Economic Integration in International Trade and Comity*. Journal of Business and Behavioral Sciences, fall 2006.
- Kenen, P. (1969): *The theory of optimum currency areas: an eclectic view*. In: Mundell, R. – Swoboda, A. (szerk.): *Monetary Problems in the International Economy*, University of Chicago Press, Chicago
- Kolodko, G. W. (2009): *Megatrendek*. Akadémiai Kiadó, Budapest
- Kucerova, Z. (2003): *The OCA Theory and its Application to Central and Eastern European Candidate Countries*. Department of Macroeconomics, Technical University of Ostrava, Faculty of Economics Elérhető: http://www.soc.uoc.gr/ss6/students_papers/Zuzana%20Kucerova.pdf Letöltve: 2008. március 19.
- Rodrigue, J.-P. (2009): *Levels of Economic Integration*. Elérhető: <http://people.hofstra.edu/geotrans/eng/ch5en/conc5en/economicintegration.html> Letöltve: 2009. május 26.
- Lörincné Istvánffy Hajna (1999): *Robert Mundell avagy egy non-konformista közgazdász Nobel-díja*. Közgazdasági Szemle, 46. évf., 12. szám, 1116–1132.

- Mann-Quirici, F. (2005): *The endogeneity of optimum currency area criteria – lessons from history for European monetary union*. Journal of Economic Studies, 32. évf. 5. szám, 387–405.
- McKinnon, R. I. (1963): *Optimum Currency Areas*. The American Economic Review, 53. évf., 4. szám, 717–725.
- Mundell, R. (1961): *A Theory of Optimum Currency Areas*. The American Economic Review, 51. évf., 4. szám, 657–664.
- Mustó István (2005): *A pénzügyi transzferek hatékonyságának kérdése: a német példa*. Competitio, 4. évf. 2. szám 13–23.
- Müller, C. – Busch, U. (2006): *The new German transfer problem*. Review of Economics, 56. évf., 3. szám, 285–304. o
- Nagy Katalin (2003): *Németország – elmulasztott reformok, stagnáló gazdaság*. Külgazdaság, 47. évf., 5. szám, 37–58.
- OECD Factbook (2009): *Macroeconomic trends*. Economic growth. Evolution of GDP
- Rácz Margit (2001): *A német gazdaság növekedési kilátásairól a 2000-es évek elején*. Külgazdaság, 45. évf., 10. szám, 35–55.
- Rácz Margit (2005): *Németország gazdasági teljesítményéről és a pénzügyi stabilitás érdekében tett intézkedéseiről*. MTA Világgazdasági Kutatóintézet Kihívások, 185. szám
- Rose, A. K. (2006): *Currency Union*. The New Palgrave, Elérhető: <http://faculty.haas.berkeley.edu/arose/Palgrave.pdf> Letöltve: 2009. május 8.
- Siebert, H. (1990): *The Economic Integration of Germany – An Update*. Institut für Weltwirtschaft, Kiel
- Sinn, H.-W. – Westermann, F. (2001): *Two Mezzogiornos*. CESifo Working Paper Series No. 378.
- Szalai Ákos (2002): *Fiskális Föderalizmus*. Közgazdasági Szemle, 49. évf., 5. szám, 424–440. o
- Tavlas, G. S. (1993): *The 'new' theory of optimal currency areas*. World Economy, 16. évf., 6. szám, 663–685.o.
- Von Hagen, J. – Strauch, R. R. – Wolff, G. B. (2002): *East Germany: Transition with Unification, Experiments and Experiences*. CEPR Discussion Papers No. 2386.
- Watts, R. L. – Hobson, P. (2000): *Fiscal Federalism in Germany*. Elérhető: http://www.aucc.ca/_pdf/english/programs/cepra/watts_hobson.pdf Letöltve: 2009. május 20.
- Winkler, H. A. (2005): *Németország története a modern korban II*. kötet, Osiris Kiadó, Budapest, 443–518. oldal
- Wirtschaftsdaten neue Bundesländer (2009): *Wirtschaftsdaten neue Bundesländer*. Allgemeine Wirtschaftspolitik, Industriepolitik. Bundesministerium für Wirtschaft und Technologie